

SEC VIII.	Biochemické deje
SEC VIII. 5	Metabolizmus bielkovín

Cieľové požiadavky

Obsahový štandard: Katabolický dej. Anabolický dej. Endergonický dej, exergonický dej. Makroergická väzba., transkripcia, translácia

Výkonový štandard:

- Lokalizovať priebeh transkripcie a translácie v bunke.
- Vysvetliť súvislosti medzi štruktúrou nukleových a syntézou bielkovín.

Význam bielkovín

1. Pohybový- aktív a myozín vo svaloch
2. Regulačný- hormóny
3. Obranný- imunoglobulíny
4. Transportný- hemoglobín, myoglobín
5. Štruktúrny- kolagén, keratín
6. Zásobný- ovalbumín v bielku
7. Katalytický- enzýmy

I.Katabolizmus bielkovín

- Podliehajú nepretržitému rozkladu (*nie je možné ukladať do zásoby*)
- Malý zdroj energie (iba 10%)
- Dôvod štiepenia proteínov (*nadbytok, hladovanie, porucha metabolizmu sacharidov- diabetes*)

Proteolýza (rozklad bielkovín)

- Hydrolytické štiepenie peptidovej väzby tráviacom trakte pomocou **proteáz** (*tvoria sa v žalúdku, pankrease*)
- Vznik základných stavebných jednotiek (aminokyselín):
  1. Časť AMK rozklad vo vlastných metabolických dráhach
  2. časť AMK využitie na tvorbu iných AMK, syntézu sacharidov, zdroj E

Metabolické dráhy AMK

- špecifické metabolické dráhy pre jednotlivé AMK (*20 rôznych druhov*)
- vznik iba 7 druhov metabolitov: fumarát, oxálacetát, acetylkoenzým A.... a ich vstup do iných metabolických dráh
- odstránenie aminoskupiny a vznik 2-oxokyselín
- konečným produktom metabolizmu dusíkatých látok sú:

ryby	vtáky, plazy, hmyz	cicavce
amoniak	kyselina močová	močovina
		Ornitínový (močovinový) cyklus v cytoplazme a mitochondriálnej matrix

II. Anabolizmus (biosyntéza) bielkovín

- Podliehajú nepretržitej syntéze (*nie je možné ich ukladať do zásoby*)
- Na tvorbu bielkovín potrebná prítomnosť stavebných zložiek aminokyselín

Neesenciálne aminokyseliny	Esenciálne aminokyseliny
organizmus ich tvorí z oxokyselín v metabolickej dráhe- transaminácii	organizmus ich nedokáže vytvoriť, potrebné prijať v potrave (<i>obiloviny, strukoviny</i>)

Transaminácia

- Prenos funkčných skupín z jednej molekuly AMK na druhú
- Katalyzovaný **transferázami**

Proteosyntéza (tvorba bielkovín)

Fázy proteosyntézy

A. Transkripcia (prepis)

- Prepis určitej časti genetickej informácie o primárnej štruktúre bielkovín z poradia nukleotidov DNA do poradia nukleotidov mRNA
- Prepis primárnej štruktúry DNA do primárnej štruktúry mRNA
- Prebieha v jadre (*alebo mitochondriách a plastidoch*)

Mechanizmus

a. rekognícia

1. rozpoznanie a naviazanie RNA- polymerázy na **promótor** (*počiatočná sekvencia nukleotidov matricovej DNA*)

b. iniciácia

2. porušenie vodíkových väzieb medzi dusíkatými bázami DNA, rozpletenie a čiastočné oddelenie reťazca DNA
3. naviazanie prvých nukleotidov (9-12) na základe komplementarity

c. elongácia

4. predlžovanie reťazca mRNA podľa jednej matrice DNA (templátu) katalyzovaná **RNA-polymerázou** (*pripája bázy na princípe komplementarity A→U, C→G, G→C, T→A v smere 3'→5' - 30-50 nukleotidov za 1sek*)

d. terminácia

5.ukončenie syntézy RNA v mieste **terminátora**, uvoľnenie RNA – polymerázy a **posttranskripčné** úpravy (*zostrih nepotrebných sekvencií (intrónov) pomocou endonukleáz*)

6.oddelenie reťazca m- RNA a jej premiestnenie do cytoplazmy k ribozómom

7.priblíženie reťazcov DNA, tvorba vodíkových väzieb a spojenie reťazcov

B.Translácia (preklad)

- **Preklad poradia nukleotidov mRNA do poradia aminokyselín v polypeptidovom reťazci bielkoviny**
- Syntéza proteínov podľa informácie v mRNA z proteínogénnych AMK
- Prebieha v cytoplazme na ribozómoch

Polyribozóm- útvar ktorý vzniká napojením mRNA na viaceré ribozómy, spojenie ribozóm- mRNA nie je pevné- ribozómy sa po vlákne pohybujú

Genetický kód

univerzálny	platný pre všetky organizmy	Výnimky niektoré kodóny mitochondrií, morských rias, kvasiniek
degenerovaný	jednu AMK kóduje viac tripletov	Ochrana proti mutáciám
tripletový	AMK kóduje triplet- kodón	Triplet (kodón) - trojica nukleotidov mRNA, existuje 64 typov kodónov (4^3)
neprekrývajúci	nukleotid je súčasťou iba jedného kodónu	

AUG- iniciačný kodón, UAA, UAG, UGA- terminačné kodóny(STOP kodóny)

Mechanizmus translácie**a. aktivácia AMK**

1. naviazanie špecifickej AMK na t-RNA(20AMK →20tRNA, každá AMK má vlastnú t-RNA) pomocou enzýmu aminoacyl-tRNA syntetázy, potrebná energia v ATP

b.iniciácia

2. prečítanie iniciačného kodónu AUG, aviazanie t-RNA s iniciačnou AMK a vytvorenie komplexu t-RNA, ribozóm a m-RNA

c. elongácia

3. postupné čítanie genetického kódu m-RNA po kodónoch, priradzovanie antikodónov t-RNA s naviazanými AMK na princípe komplementarity (20AMK →20tRNA, každá AMK má vlastnú t-RNA)

4. Tvorba peptidovej väzby medzi AMK (enzým peptidyltransferáza) a vznik polypeptidového reťazca bielkoviny
5. Presun ribozómu po reťazci mRNA

d.terminácia

6. Ukončenie translácie prečítaním STOP kodónov UAA, UAG, UGA na m-RNA (*kodón bez prislúchajúceho antikodónu tRNA*)
  7. Hydrolýza väzby t-RNA a m-RNA a uvoľnenie reťazca m-RNA z ribozómu
  8. Posttranslačná úprava- odštiepenie iniciačnej AMK, modifikáciu iných AMK, tvorba disulfidových mostíkov, pripojenie glykoproteínov, prostetických skupín, tvorba terciárnej štruktúry
- Proteosyntéza prebieha v bunke podľa potreby, podlieha prísnej regulácii
  - Za 1min sa do polypeptidového reťazca zaradí 1000-1200 AMK
  - Za 1sekundu sa naviaže 20 AMK a spotrebuje sa 150kJ/mol
  - Vzniknuté bielkoviny sa zabudujú do membrány, ostanú v cytoplazme alebo sú endoplazmatickým retikulom/ golgiho aparátom prenášané do miesta potreby